

OS PROCESOS DE ANIMALIZACIÓN EN EXPRESIÓNS FIGURADAS GALEGAS¹

Andrea González Pereira
Universidade de Vigo
andregonzalezp@uvigo.es

[Recibido 15/09/2013; aceptado 05/12/2013]

Resumo

Este traballo é unha análise descritiva e explicativa de certas expresións metafóricas galegas que implican un proceso de animalización do ser humano, mediante o cal a este se lle atribúen as características propias dos animais que funcionan como referentes. Esta análise ten como obxectivo coñecer o motivo polo que os galegos empregan a figura de certos animais na construción de expresións metafóricas que retratan determinados sentimentos, emocións ou accións da súa vida diaria.

A proximidade destes animais con respecto ás persoas está en relación coa presenza de características positivas ou negativas nas expresións metafóricas. A través dunha serie de exemplos comprobárase que o ser humano prefere empregar, en maior medida, os animais domésticos para construír expresións que acheguen características negativas; mentres que os animais

1 Agradezo a María Álvarez de la Granja a axuda prestada para poder levar a cabo a recompilación de datos, así como os comentarios e as observacións que me permitiron mellorar este traballo.

non domésticos, aínda que tamén achegan maioritariamente trazos negativos, teñen unha porcentaxe de aparición maior que os domésticos nas expresións que implican unha valoración positiva.

Palabras clave: Linguaxe figurada, caracterización metafórica, proceso de animalización, zoomorfismo

Abstract

This work is a descriptive and explanatory analysis of some Galician metaphorical expressions that involve a process of animalization of the human being, by means of which this adopts the characteristics of the animal referents. The objective of this analysis is to know the reason why the Galician users employ the figure of some animals in the construction of metaphorical expressions that portray feelings, emotions or actions of his daily life.

The vicinity of these animals with the people is in relation with the presence of positive or negative characteristics in the metaphorical expressions. Through a series of examples we will see, that the human being prefers to use in greater measure, the domestic animals to build expressions that provide negative characteristics; whereas the non domestic animals, although they also provide principally negative characteristics, have a greater percentage of apparition that the domestic animals in the expressions that involve positive characteristics.

Keywords: Figurative language, metaphorical characterization, process of animalization, zoomorfism

1. Introducción

A linguaxe figurada representa un dos moitos vehículos a través dos que o ser humano expresa a súa visión do mundo que o rodea. Cando falamos da “guerra entre partidos políticos”, de “aceleración económica” ou de “[traballar] coma un burro” estamos a ofrecer unha visión particular da política, da economía ou do traballo, mediatizada por determinadas realidades próximas e ben coñecidas. Así, a visión adoptará formas moi diversas dependendo do “tipo de mundo” que o home teña diante e da época na que viva. Deste xeito, para coñecer ben un pobo e unha cultura é necesario

mergullarse na súa linguaxe figurada, pois constitúe unha pegada fiel dos modos de vida dos seus habitantes.

As expresións figuradas poden tomar como referentes elementos moi variados: santos ou divindades, meses ou épocas do ano, fenómenos climatolóxicos, comidas, bebidas, profesións, parentescos etc. As expresións figuradas que vou analizar nesta pequena achega son aquelas que se forman tomando como referentes os animais que viven ó redor do home. Centrareime, máis concretamente, naquelas en que o ser humano participa dun proceso de animalización, isto é, deixan nel unha pegada das características ou calidades propias do animal presentado na expresión figurada.

2. Metodoloxía

2.1. Confección do corpus

Para levar a cabo esta investigación elaborei un corpus composto por expresións metafóricas (pluriverbais e monoverbais) que implican a animalización do ser humano: expresións que supoñen considerar os individuos coma se fosen animais ou nas que se establece unha comparación destes con animais. Recollín nel expresións como “[fuxir] *coma can con vincha ó rabo*” ou “*burro*”, nas que se produce, respectivamente, a comparación e a identificación dos seres humanos cun animal. Pola contra, non introducín expresións do tipo “*dar gato por lebre*”, “*contarlle os tres pés ó gato*” ou “*caracol*” (para designar un rizo do pelo), xa que, aínda que nelas figuran nomes de animais, no seu uso non hai implícita ningunha animalización do ser humano.

A primeira fase de confección do corpus partiu dunha listaxe de 2.087 nomes de animais (e palabras relacionadas con eles) extraídos do *Léxico dispoñible do galego*² (de agora en diante LDG), traballo que recolle os resultados dun proxecto feito na Universidade de Santiago de Compostela ó longo de varios anos por María Álvarez de la Granja e Belén López Meirama, no que se pretende dar a coñecer o vocabulario básico galego (léxico dispoñible) dos alumnos de segundo de bacharelato de Galicia³. Partindo do

2 Mediante a comunicación directa con María Álvarez de la Granja.

3 Un vocabulario recolleito a partir de dezaioito estímulos verbais (chamados

centro de interese “Os animais” e seguindo un criterio da frecuencia⁴, escollín 183 nomes de animais e situei o corte na voz “leirón”, que contaba con 15 exemplos neste léxico. Destas 183 voces busquei nos dicionarios xerais e especializados usos figurados de exactamente 175, pois 8 dos nomes que recollín do LDG eran castelanismos (*loro, *perro, *zorro, *cerdo, *ardilla, *calamar, *oca e *mariposa). Os dicionarios xerais que empreguei para procurar usos animalizados foron o *Gran dicionario Xerais da lingua* (Carballeira Anllo, 2009; de agora en diante GDXL) e o *Gran dicionario Século 21 da lingua galega* (Pena, 2005; de agora en diante GDSXXI), por seren dous dos grandes dicionarios galegos máis recentes no momento de confección do corpus⁵ e con maior número de entradas (100.000 e 125.000 respectivamente). En canto ós dicionarios de especialidade (os fraseolóxicos), traballei co *Dicionario de fraseoloxía galega* (López Taboada e Soto Arias, 2008) e co *Dicionario fraseolóxico galego* (Martínez Seixo, 2000), os dous de tipo xeral e monolingüe que existen na actualidade (con 8.530⁶ e 1.263 entradas respectivamente). O resultado desta busca foi de 85 nomes de animais con usos animalizadores (en por si ou en expresións máis complexas).

Para unha segunda fase de confección do corpus e dado que o LDG ofrece sobre todo denominacións de animais, completei a listaxe inicial con outras voces usuais que forman parte do campo léxico e conceptual dos animais. Trátase de palabras que se refiren a ruídos característicos (*ladrar*), vivendas (*cortello*), grupos ou colectivos (*bandada*), movementos (*galopar*), partes do corpo (*fociño*) e accións (*couce*) realizadas polos animais. Para obter esta listaxe acudín ó *Dicionario conceptual galego* (Quintáns Suárez,

centros de interese: “Os animais”, “A roupa”, “O campo”, “O mar”, “As cores”...), ó redor dos que os informantes (un total de 800 distribuídos por toda Galicia) produciron listaxes de unidades léxicas nun tempo dado (dous minutos por centro de interese).

4 No momento de elaborar este traballo, non existían aínda datos sobre o grao de dispoñibilidade léxica das palabras, calculada a partir dunha fórmula matemática que combina o número de aparicións coa posición nas listaxes. Por este motivo, empreguei a frecuencia como criterio selectivo.

5 Confeccionei este corpus entre decembro de 2010 e xaneiro de 2011 aproximadamente.

6 Comunicación persoal das autoras.

1997) no que busquei o nome dos 85 animais tirados do LDG. Incorporei, tamén, outras palabras xenéricas como *animal* ou *becho* que non tiñan unha alta frecuencia no LDG, pero que considerei interesantes para a investigación polo seu nivel de xeneralidade. O resultado final foi de 128 palabras que posuían usos animalizadores en expresións galegas.

Dado que con frecuencia unha mesma voz presenta diversos usos animalizadores, ben sexa directamente (*burro*), ben sexa a través de expresións complexas ([traballar] *coma un burro*), o número final de expresións figuradas recollidas foi de 398.

Por último, antes de buscar a motivación de cada expresión figurada, cataloguei de xeito informático cada unha das expresións, vinculándoas a un ámbito temático. O obxectivo principal desta maneira de proceder foi poder comprender mellor o xeito en que os seres humanos crean unidades fraseolóxicas a través do mundo animal para facer referencia a situacións da vida diaria.

Son plenamente consciente de que este corpus non recolleu o total das expresións animalizadoras do galego (e que mesmo puido quedar fóra algunha forma altamente frecuente), pero a extensión deste estudo impide que me centre na totalidade de animais coñecidos en Galicia, e así tamén, en todas as expresións animalizadoras que conforman o repertorio fraseolóxico dun habitante nativo de Galicia.

2.2. Criterios de presentación das expresións do corpus

Como é ben sabido, os criterios de lematización nos dicionarios das expresións complexas e, en xeral, das expresións figuradas, non son excesivamente sistemáticos (Álvarez de la Granja, 1997). Tentei, neste traballo, superar esas deficiencias empregando uns criterios de lematización sistemáticos e regulares, o que implica que o lema que aquí se ofrece non sempre vai coincidir co proporcionado polo dicionario ou dicionarios de onde se recolleu a expresión. Así, con frecuencia os dicionarios inclúen no lema das expresións figuradas verbos (esencialmente *ser* ou *estar*, mais non só), que aínda que frecuentes no emprego das expresións, non son necesarios para o seu uso. Por poñer un exemplo, o GDSXXI ofrece o lema “*ser unha formiga*”, co valor de “ser laborioso e aforrador”. En realidade, a pala-

bra “*formiga*” pode empregarse noutras construcións distintas á indicada “aquela muller, formiga incansable, sacou adiante a familia”, o que mostra que o verbo “*ser*” non está fixado na citada expresión. Esta, daquela, lematízase, no meu corpus, simplemente como “*formiga*” (tal e como fai o GDXL, por outro lado).

Algunhas das expresións máis problemáticas canto á lematización son as expresións comparativas, posto que ás veces figuran nos dicionarios coa base de comparación (*durmir coma un peixe*: durmir moito, no GDXL) e outras veces sen ela (*coma un can*: “coma se non se tratase dun ser humano”, tamén no GDXL). Para evitar estas discrepancias optei por introducir sempre, entre corchetes, a base de comparación máis frecuente, de modo que, nos exemplos indicados, os lemas van ser, respectivamente, “[durmir] *coma un peixe*” e “[tratar] *coma un can*”. Se a base de comparación non se adoita facer explícita, incorporo entre corchetes os verbos “*ser*” ou “*estar*”, segundo corresponda ([*estar*] *coma unha cabra*).

Por outra parte, pode ocorrer que os dicionarios ofrezan distintas variantes dunha mesma unidade: “[*estar*] *coma peixe na auga*” e “[*estar*] *coma o peixe na auga*”. Nestes casos tento unificar as variantes da maneira máis sinxela posible: “[*estar*] *coma (o) peixe na auga*”. Se non se poden unificar as expresións de maneira abreviada, separo as dúas expresións completas mediante barra, pero considéroas sempre como unha mesma unidade. Independentemente das variantes que empreguen os dicionarios, utilizo sempre a forma *coma* (fronte a *como*) e a forma *ó* (fronte a *ao*).

Como apéndice deste traballo presento unha listaxe de todas as expresións figuradas que analicei ordenadas a partir do termo “*animalizador*” co que se constrúen (*peixe, rabo, cacarexar, corte...*) e con cadansúa definición. Asignei a cada unha das expresións unha valoración positiva, negativa ou neutra. A escolla da etiqueta clasificadora non sempre é doada, entre outros motivos porque pode variar contextualmente: [*traballar*] *coma un burro* pode entenderse positivamente nuns casos e de maneira negativa noutros. En xeral optei pola valoración que considere máis frecuente e, en caso de dúbida, pola etiqueta “neutra”. O obxectivo desta clasificación é valorar como positiva, negativa ou neutra a consideración do animal dentro da expresión. Deste modo, nunha expresión do tipo de *saber con que bois se ara* a etiqueta que empreguei foi “neutra”, posto que os *bois* non son

valorados nin positiva nin negativamente, con independencia de que a expresión no seu conxunto puidese ser clasificada como “positiva”.

3. A caracterización metafórica do ser humano: os procesos de animalización

3.1. A funcionalidade das metáforas

O ser humano utiliza as metáforas e as comparacións para expresar, e ante todo comprender, determinados dominios que se caracterizan por ser recentes na historia da humanidade (por exemplo, a informática), por ser abstractos (o medo) ou simplemente por consideralos tabú (o embarazo, a borracheira, o sexo...). Estes *dominios meta* son expresados e comprendidos a través doutros ámbitos ou *dominios fonte* mellor coñecidos e deliñados, esencialmente de carácter concreto (as enfermidades, as reaccións físicas...). Así, por exemplo, os problemas de tipo informático concíbense como enfermidades (*virus*) que requiren determinados coidados (*poñer en corentena*); as persoas con medo compáranse con animais que posúen ese mesmo sentimento aludindo ás reaccións físicas destes últimos (*co rabo entre as pernas*) etc.

Ángelova Nénkova (2008: 19) explica que a metáfora supón un uso non literal da palabra, posto que é concibida como a transformación dun sentido concreto noutro abstracto. Segundo Lakoff e Johnson (1991: 41) a metáfora significa, para o ser humano, entender e experimentar un tipo de cousa en termos doutra. Deste xeito, os procesos do pensamento humano son, en grande medida, metafóricos. A utilidade que teñen as metáforas é permitir que o home exprese un contido en clave doutro, empregando o disfraz máis axeitado para cada ocasión, isto é, para cada contexto.

As expresións metafóricas adoitan estar baseadas nunha relación de semellanza ou de contigüidade entre dous elementos que se vinculan entre si para dar lugar a un novo concepto, de carácter máis complexo, posto que reúne características tanto do dominio meta como do dominio fonte. Ferro Ruibal (2008: 150) tamén fai a súa achega con respecto á funcionalidade da metáfora explicando que:

[...] a palabra emite en branco e negro; a metáfora emite en color, porque é como un espello que reflicte unha luz sobre

un punto e esa luz ilumina aspectos da realidade que a simple palabra deixaba na sombra. A metáfora, polo tanto, vén compensar e supera-la insuficiencia expresiva da palabra.

Como explica Ángelova Nénkova (2008: 26) a lingua non dispón, moitas veces, de termos propios para poder expresar conceptos abstractos, polo que entendemos a metáfora como mecanismo para a ampliación do lexicón dunha determinada lingua. Este é un procedemento lingüístico xeral que se dá en todas as linguas naturais.

As expresións metafóricas son o resultado da observación diaria da vida mesma e da experiencia propia das persoas cos elementos que as rodean (Dobrovól'ski e Piirainen, 2005: 325) que son, neste caso concreto de estudo, os animais. Deste aspecto falou tamén García-Page (2008: 72) explicando que o ser humano bota man do que ten máis preto para construír expresións, retratando desta maneira a sociedade do momento. Así, cada significado real relaciónase cun significado non real ou metafórico (icónico) representado por unha forma determinada que vén dada pola tradición cultural de cada lugar. Esta vinculación entre lingua e cultura queda plasmada nas seguintes palabras de Ferro Ruibal (2008: 160):

Non debemos esquecer que, para que no mundo aparecese unha lingua, antes todo un pobo tivo que vivir unha experiencia colectiva peculiar nun período de tempo superior a un milenio e frecuentemente esa experiencia estivo vinculada a un determinado territorio: iso significa que detrás de cada lingua hai toda esa experiencia, que unha lingua condensa toda esa experiencia.

3.2. Os procesos de animalización

As metáforas zoomorfas, seguindo a Echevarría Isusquiza (2003), son aquelas expresións que implican o contido <<AS PERSOAS SON ANIMAIS>> e reflíctense en unidades léxicas chamadas zoomorfismos nas que existe un primeiro sentido, referido ó animal (dominio fonte), e un segundo que fai referencia ó ser humano (dominio meta). Iñesta Mena (1998: 101) fixo tamén a súa achega ó concepto de zoomorfismo explicando que se trata dun uso metafó-

rico ou alegórico do nome dun animal para caracterizar algo ou alguén. Así pois, do mesmo xeito que existe a personificación, isto é, a atribución de características propias do ser humano a animais (como os chamados zoónimos profesionais: *paxaro carpinteiro*) existe tamén o feito contrario, atribuírle ó ser humano características propias dos animais. A animalización implica, xa que logo, que o ser humano se vexa caracterizado coma se fose un animal, reflectindo os seus hábitos, a súa forma de ser, a súa aparencia etc. Deste xeito, chamarlle a alguén “*burro de carga*” é unha animalización do ser humano porque implica que os outros seres humanos vexan esa persoa coma se fose o animal que turra do carro cheo de herba; mentres que “*dar gato por lebre*” non supón ningún tipo de animalización do home xa que, simplemente, se trata dunha expresión metafórica (concretamente unha locución verbal) na que están presentes dous animais.

Echevarría Isusquiza (2003: 11) sinalou, seguindo a Cose-riu, que cada colectividade humana carga os animais que a rodean de connotacións simbólicas, e que esta é unha forma de cultura que se ve reflectida a través da lingua. De igual maneira, para Iñesta Mena (1998: 102), os fraseoloxismos non sempre coinciden, con respecto á súa forma, dunha lingua a outra, posto que sempre están vinculados a unha cultura determinada. Así pois, aínda que os procesos de animalización se dean en todas as culturas e en ocasións coincidan os zoomorfismos entre unha lingua e outra (como ocorre ás veces entre o galego e o castelán), existen tamén exemplos nos que unha motivación só pertence a unha cultura determinada. Un exemplo disto podería ser o caso do “*touro*” na cultura española, onde as expresións (e a motivación correspondente) distan moito das que se encontran, por exemplo, en América do Norte ou mesmo en Galicia. O certo é que o ser humano, como xa comentei, observa a natureza na que vive e é mediante a súa observación da vida diaria que interpreta o mundo, creando expresións metafóricas que o axudan a expresar o que ve ou o que sente.

Os zoomorfismos presentan diferente morfoloxía, isto é, poden aparecer como unidades monoverbais de diferente categoría gramatical (*burro, galopar*), como locucións de distinto tipo (verbais: *saber con que bois se ara*, substantivas: *can sen dono*...), en forma de comparacións ([cargado] *coma un burro*), como fórmulas (*¡tarde piaches! pito serodio*) e, tamén, como refráns (*en terra de lo-*

bos ouvea coma todos). Ademais, o proceso animalizador dáse a través de elementos diversos: denominacións de animais (*burro, foca, can...*), partes do corpo (*fociño, pata, cornos, ...*), movementos (*trotar, galopar, [retorcerse/revirarse] coma unha cobra*), ruídos (*miañar, fungar, ladrar, ...*), actividades vitais ([durmir] *coma un pato, [comer] máis que o can dos gardas, ...*), vivendas (*niño, corte, ...*), accións de todo tipo (*turrar, lamber o fociño, gruñir, ...*) etc.

3.3. Referentes animais

Despois de analizar as 398 expresións metafóricas nas que o ser humano adquire trazos de certos animais, puíden notar que son os animais domésticos os que presentan unha especial significancia para a construción de expresións animalizadoras, constituíndo arredor dun 48 % do total. Segundo explica Vázquez Varela (2008: 217), este tipo de animais, inicialmente salvaxes, foron seleccionados polos seres humanos ó longo da historia para estreitar a súa relación con eles e así poder obter os exemplares máis convenientes para a comunidade humana, os que mellor lles puideran axudar nos labores do fogar.

O concepto de domesticación que preferín manexar neste estudo refírese a aqueles animais que adoitan vivir nas casas das persoas (xa sexa dentro delas ou no recinto no que se encontra a vivenda) e que non son repudiados polo home cando os atopa no fogar. Ademais dos que hoxe seguen vivindo co home ou moi preto del (o can, o gato, o porco...), considerei tamén aqueles que antano o fixeron, aínda que hoxe sexan menos frecuentes (por exemplo, o *boi*); pois cómpre non esquecer que a linguaxe figurada, e a fraseoloxía en particular, é como un pouso no que van quedando os grans dos costumes do pasado e que aínda hoxe están moi vivas expresións que se construíron nunha realidade bastante afastada. O principal criterio que empreguei, así a todo, para considerar domésticos os animais é o feito de que non resultaran estraños como tales ós nosos maiores, e é por iso que non contemplo aqueles adscritos a modas extravagantes (as iguanas, as serpes...) como animais domésticos. O resto dos animais considereinos non domésticos.

A seguir ofrezco unha análise das expresións figuradas que analiceei, centrándome concretamente nos animais (domésticos e

non domésticos) máis recorrentes no meu corpus para a construción de zoomorfismos.

3.4. Os animais domésticos

Máis da metade das expresións do corpus que constrúen teñen como referentes animais domésticos. Un dos que adoita aparecer con frecuencia é o CAN, pois son moitas as expresións metafóricas rexistradas baixo as palabras can e cadela (exactamente o 9,54 % do total). Baseándome no meu estudo puiden comprobar que os galegos ven o can como un animal maltratado ([tratar] *coma un can*: coma se non se tratase dun ser humano), cheo de dor ([ter] *máis dor que un can doente*: ter moita dor), que morre en soidade ([morrer] *coma un can*: sen axuda de ninguén); alguén insignificante ([estar/facer falta] *coma os cans na misa*: expresión que indica que alguén está a estorbar ou está de máis nun determinado lugar), que pasa necesidades alimentarias ([ter] *máis fame/sede que un can doente*: ter moita fame/sede) etc. Pero tamén existen outras expresións, aínda que menos, que o retratan como un ser fiel ([fiel] *coma un can*: ser moi fiel), con boa audición ([ouvir] *máis ca un can fanado*: ouvir moi ben) e veloz ([fuxir] *coma can con vincha ó rabo*, expresión que pondera a rapidez ou velocidade con que un escapa ou foxe). Todas estas características presentes na figura do can son as que o ser humano emprega para construír as analimalizacións. Nogueira Santos (2006: 171), facendo unha comparativa da fraseoloxía portuguesa coa inglesa, explica que o can, ademais de funcionar como representación da fidelidade, tamén se adoita usar nas dúas linguas para expresar características negativas pola mala vida que leva xunto cos humanos ó ser maltratado. Ferro Ruibal (2008: 143) di que unha das características negativas atribuídas ó can adoita ser a de padecer un maltrato físico e psicolóxico. Jenny Brumme (2006: 5) indica que este é o referente da inferioridade e do desprezo, situándoo no grao máis baixo da xerarquía de valores. Todos estes trazos compoñen o que foi a mala vida que sempre levou este animal, pero tamén existen outras expresións como “*can doente*” ou “*can adoecido*”, que poñen de relevo o sufrimento derivado dunha enfermidade que o can adoita padecer: a rabia. Ou tamén a expresión “[*alasar coma un can*”, que se refire ó cansazo dos cans

despois das carreiras que tiñan que facer para escapar dos donos (ou doutros animais máis grandes) e que os deixaban sen folgos. Aínda que a maioría das expresións que acabo de mostrar retratan características negativas, o can tamén se caracteriza, como indiquei, por ser un animal fiel e a pesar dos malos tratos ós que o somete o home séguese e acompaña alí onde este vai, chegando mesmo a ser considerado por iso o seu mellor amigo.

Outros animais domésticos que teñen certa importancia para as familias galegas son o **BURRO** e o **BOI**, con porcentaxes de aparición no corpus de 3,26 % e 3,76 %, respectivamente. Ó primeiro atribúenselle características como: a estulticia (*burro*: persoa torpe e de pouca intelixencia/*burro cego*: persoa moi pouco intelixente⁷), a vagancia (*burro cansado*: persoa con pouco ánimo para aprender), a falsidade ([falso] *coma unha burra vella*: hipócrita), a teimosía ([testudo] *coma unha burra*: ser moi testudo) etc. O segundo, aínda que presenta máis valores positivos que o anterior, como a fortaleza ([ter] *máis forza ca un boi*: ter moita forza), a bondade ([ser] *coma un boi de machado*: ser de moi bo natural, ser moi manso), tampouco se libra do maltrato ([facer traballar] *coma un boi*: obrigado a traballar duramente, de forma escravista) ou doutro tipo de valores: a despreocupación (*bebelas coma un boi ladrón*: facer caso omiso do que lle din, finxir non saber ou non entender nada do asunto que se trata)... Tanto o burro (ó que tamén se adoita chamar *asno*) coma o boi son animais que, en Galicia, traballaron durante moito tempo para o ser humano; animais que sufriron castigos e que estiveron sometidos a traballos moi duros no campo. Por este motivo os galegos adoitamos considerar estes animais “parvos”, posto que se deixan facer e deixan que as persoas se aproveiten deles para traballar. Pero este feito non é propio só da nosa cultura, o burro é un animal que expresa, tamén noutras culturas e linguas, as mesmas características que en galego. Jenny Brumme (2006: 13), tras un estudo comparativo entre as expresións figuradas construídas con animais do castelán e o catalán, sinala que algunhas das características que presenta o burro nas dúas linguas son a estupidez e a ignorancia e explica que este animal foi

7 Esta expresión explicareina en 4.2., por gardar relación coa metáfora atribuída á TOUPA.

domesticado hai xa uns 4.000 anos polos exipcios e que hoxe representa un forte símbolo cultural. Foi, pois, un animal que estivo ó carón do ser humano durante moitos anos traballando no campo, como medio de transporte ou como animal de carga, ó igual que lle aconteceu ó boi. Brumme afirma, tamén, que en moitas linguas se coñece a palabra *burro* como insulto (sendo un sinónimo de *estúpido*), do mesmo xeito que ocorre en galego. Pero este animal, xunto co boi, non só se considera parvo por traballar sen descanso e sen ningunha recompensa xa que, se aplicamos o criterio que vincula a velocidade coa intelixencia (VELOCIDADE OU LENTITUDE FÍSICA É IGUAL A VELOCIDADE OU LENTITUDE MENTAL) (*vid.* Álvarez de la Granja, 2011), decatámonos de que os dous son animais lentos (a diferenza do cabalo, da mesma familia que o burro) e pesados e, polo tanto, tamén se consideran “lentos” no que se refire á intelixencia. Do mesmo xeito, para facer referencia ó feito de dicir cousas que non son propias de alguén intelixente contamos coa expresión “*ornear*”, co significado de dicir burredas en voz alta.

A GALIÑA representa o 3,51 % de aparición neste corpus, mentres que o GALO rexistra o 2,01 %. Estes dous animais domésticos adoitan representar valores opostos. Por unha banda, o galo é utilizado polo ser humano para construír expresións que denotan fachenda (*estar no poleiro*: ser moi fachendoso), arrogancia (*erguer a crista*: adoptar unha actitude arrogante) e importancia (*galo*: persoa que manda ou se impón / *galo (do mundo)*: ser o xefe, o que manda máis); por outra banda, a galiña emprégase, principalmente⁸, para expresar a covardía e o medo (*galiña*: persoa de ánimo covarde / *pel de galiña*: denegrirse e granularse a causa dunha impresión ou do frío).

Como se pode ver, o galo representa basicamente a importancia e o carácter marcado dunha persoa sobre as demais. Ferro Ruibal (2008: 144), falando dos referentes máis repetidos no *Tesouro Fraseolóxico Galego* para a expresión de calidades e defectos, caracteriza o galo co trazo negativo de “líder petulante”. Eladio Rodríguez González (1958-1961) introduce a expresión [*fachendoso*] *coma un galo de curral* da que di: “aplícase al que presume de

8 A galiña adoita estar presente, tamén, en expresións que fan referencia ó feito de deitarse cedo ([facer] *coma as galiñas*: *ir co sol para o galiñeiro*) debido ó hábito que teñen de ir durmir antes de que se poña o sol.

valer más que otros y por eso desdeña su compañía”. Estes exemplos constitúen unha pequena mostra da percepción por parte do pobo galego do comportamento do galo no curral como fachenoso e altivo, e da súa lexicalización en diferentes expresións para facer referencia a quen sempre está fachendeando ou mostrándose orgulloso e altivo ante as outras persoas. Ademais, o feito de que se aluda precisamente á posición elevada que ocupa o galo no curral (*estar no poleiro*⁹) debe poñerse en relación coa existencia doutras expresións que vinculan o orgullo coa altura: “*subirse ás barbas*” ou “*altivo*”. Esta vinculación probablemente ten a súa base na actitude característica das persoas orgullosas, coa cabeza ben ergueita, así como no establecemento dunha correlación entre maior altura e superioridade ou dominio moral.

Pola contra, a galiña é un animal recorrente para facer referencia ás persoas covardes ou con medo. O aspecto da pel, o canto ou cacarexo e a postura que adoptan estes animais no curral son elementos que están ligados ó significado da covardía. Baixo a expresión “*pel de galiña*” exprésase o estado de medo ou arrepío polo que pasa unha persoa, posto que a pel desta adopta unha forma granulada parecéndose á das galiñas cando son desplumadas para comer. Por outra parte, o son do cacarexo que a galiña realiza pode atopar, dende o punto de vista humano, certo parecido co laio ou choro das persoas covardes nalgunha situación de medo ou arrepío. Con respecto á postura, a galiña ou se encolle no curral baixo a presenza do ser humano ou foxe cando o ve, mostrando un comportamento covarde e fuxidío. Deste xeito a motivación viría dada por varias vías: a textura da pel do animal, o son que produce e, sobre todo, a postura ou comportamento que adopta. Ademais, cómpre ter en conta que, en contraposición ó galo, que ocupa a posición máis alta no curral, a galiña está sempre por debaixo del, tanto fisicamente (porque non sobe ó poleiro) como metaforicamente, porque non é a que “manda” no curral.

A expresión *cacarexar*¹⁰ refírese ó xeito de falar das persoas que o fan nun ton de voz moi alto ou agudo, do mesmo xeito que

9 A palabra *empoleirarse* tamén se vincula co orgullo: poñerse orgulloso en exceso (GDXL).

10 Nunha das súas acepcións vincúlase só coa figura do galo ó indicar que algún pondera moito as cousas propias (*cacarexar*).

fan a galiña ou o galo; pois o cacarexo é un son tamén agudo. Ademais, a expresión “*galiñeiro*” emprégase, baixo a mesma motivación, para facer referencia ó ruído extremo que se percibe nun lugar onde hai moita xente.

O **PORCO** é outro dos animais domésticos máis recorrentes no meu corpus (2,51 %) para construír expresións figuradas en galego, debido á importancia e tradición que ten na nosa cultura. Achega valores como o aproveitamento ([ser] *coma o porquiño de Santo Antón*: ser persoa que nada despreza, todo lle vai ben, sobre todo referíndose á comida), a maldade (*porco*: que, ou quen, actúa sen escrúpulos e sen importarlle o prexuízo que lle poida causar ós demais con algunha acción ou dito), a sucidade (*porco*, [ser] *coma un porco*, *vivir nun cortello*: ser sucio ou vivir nun lugar con esas características); a soidade na morte ([morror] *coma se fose un porco*: sen a compañía, auxilio ou consolo de alguén), o egoísmo ([egoísta] *coma un porco*: pondera o acusado egoísmo de alguén), ou a riqueza ([rico] *coma un porco*: moi rico), entre outros.

É ben sabido que este animal adoita representar a sucidade e o mal cheiro. Ferro Ruibal (2008: 145) outórgalle ó porco, como unha das características negativas, entre outras, as de “sucio e repugnante”. As razóns polas que se constituíu como referente da sucidade e polas que o seu nome pasou a denominar aquelas persoas que son sucias teñen que ver cos seus hábitos de vida no cortello: trátase dun animal que come e fai as súas necesidades no mesmo lugar onde dorme; ademais goza rebozándose nos seus propios excrementos para refrescarse, posto que se trata dun animal que carece de glándulas sudoríparas, segundo explica o citado autor. Por este motivo existen outras expresións como [suar] *coma un porco* (suar moito) que as persoas crean a partir da imaxe do animal húmido, confundindo unha necesidade do propio animal cunha propiedade falsamente atribuída. O feito de considerar os porcos animais egoístas probablemente teña a súa motivación no xeito no que o ser humano os distribúe nas cortes. Os porcos caracterízanse por ser animais sociables que gozan vivindo en complexas unidades ou agrupacións, aprendendo uns dos outros. Gústalles a compañía e as atencións, tanto doutros animais como das persoas. Pero o que se adoita facer é separar cada exemplar nunha corte diferente, posto que se o porco non se xunta cos demais estará máis decaído e, polo

tanto, tranquilo. Deste xeito, ó ollo humano quizais lle poida parecer un animal egoísta, simplemente polo feito de vivir só e comer el só todo o que lle botan. Ademais, a celeridade coa que come cando o dono lle bota as sobras pode facer pensar ó ser humano que o porco non ten intención de as compartir cos outros porcos, e reforzar, así, o carácter egoísta que se lle atribúe. Relacionada, precisamente, cos hábitos alimentarios está a expresión [ser] *coma o porquiño de Santo Antón*. Este animal caracterízase, ademais de pola sucidade, por comer calquera cousa que se lle bote; así, a persoa que aproveita todo animalízase nun porco.

Ó igual que ocorría coa expresión [morren] *coma un can*, no caso do porco acontece algo similar pero, se cabe, aínda peor. Verdadeiramente todos os animais morren sós, de xeito que calquera expresión construída cun animal e que se refira á morte poderá ter que ver coa soidade na que morren as persoas; pero o caso do porco é especial, porque ten unha morte violenta que inspira tristura, por este motivo poida que se vexa acentuado o concepto da soidade. En Galicia a morte do porco constitúe o paradigma da considerada “mala morte” por ser este un animal que tradicionalmente se matou dunha forma pouco compasiva.

Canto ó eterno "rival" do can, o **GATO**, as expresións que rexistrei, aínda que con certa incidencia no corpus (2,51 %), teñen menor presenza que as que se refiren ó can. O gato destaca por características como a desvergoña (*gato*: persoa atrevida e desvergoñada), o finximento (*facerse a gata morta*: finxirse humilde), o escarmento (*gato escaldado*: ser persoa avisada, escarmentada); pero tamén a boa sorte (*caer de pé coma o gato*: ter moita sorte). Trátase dun animal ó que os galegos vemos como falso, ó contrario que o *can*, polo feito de ser máis agresivo e ter menos paciencia ca este cos humanos (ataca coas unllas cando se sente incómodo). A falsidade vese duplicada na expresión *facerse a gata morta*, polo feito de o animal estar morto (parecer aínda moito máis inofensivo) e por ser o gato un representante habitual da falsidade na mitoloxía popular galega.

Ferro Ruibal (2008: 144) destaca como características positivas do gato a fortuna, a resistencia física, a axilidade e o feito de ser larpeiro. Iñesta Mena (1998: 266), facendo unha comparación dos fraseolexemas do español e dos do alemán, indica que, en am-

bas as dúas linguas a expresión “*caer de pé coma os gatos*” expresa a boa sorte daquelas persoas que saen indemnes dun perigo ou dun mal. A motivación vén dada, como é lóxico, pola posición na que caen sempre os gatos, que gozan dun enorme equilibrio e poden caer de grandes alturas sen sufrir dano ningún.

Por outra parte, en Galicia, existe unha visión tradicional que vincula este animal coa superstición. Eladio Rodríguez González, no *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*¹¹, di:

En la Galicia campesina tiénesse al gato por animal meteorológico; y debido a esta común creencia se considera que muchos de sus actos en algunos días indican el estado del tiempo con más seguridad que un buen barómetro. Así cuando corre mucho por la casa es señal de viento; y cuando se lava la cara es anuncio de visita o de lluvia próxima. Suponen los supersticiosos que tragando un pelo de gato se produce la epilepsía, y que si se come algo que el gato hubiera probado, se adquiere el asma o alguna enfermedad de las llamadas gafentas, y hay también quienes creen que un gato completamente negro da buena suerte en una casa.

Esta visión constitúe unha boa mostra da concepción deste animal polo pobo galego, polo que non resulta estraño que fora escollido, ademais doutros valores máis negativos, como símbolo da fortuna.

A **OVELLA** e o **CARNEIRO**, que suman en conxunto arredor dun 3 % das expresións deste corpus, son animais que están vinculados coa humildade, coa docilidade, ou mesmo, coa falta de personalidade. Algunhas expresións que mostran estes significados son [humilde] *coma a ovella* (ser moi humilde), [comportarse] *coma unha ovella* (comportarse docilmente, sen opoñer resistencia; seguir a alguén de forma gregaria), [comportarse] *coma carneiros* (pondera a extrema docilidade coa que se comporta alguén)... Estes animais adoitan ser considerados mansos por presentar un carácter submisivo e unha actitude dócil cos seres humanos.

11 As consultas deste dicionario sempre se realizaron a través do *Diccionario de diccionarios* (versión electrónica en: <http://sli.uvigo.es/ddd/index.html>).

Consideramos a ovella humilde probablemente porque se trata dun animal que non supón moito custo para o seu dono, xa que se alimenta simplemente do pasto, non se queixa nin se mostra agresiva (como a maior parte do gando) e, ademais, amosa unha postura que podería parecer de submisión, coa cabeza abaixada. Nesta mesma liña, Eladio Rodríguez González (1958-1961) ofrece o sublema *ser un carneiro*, que define como «seguir uno las aspiraciones y órdenes ajenas, sin dar señales de voluntad propia, ser un *mandria*». O comportamento do carneiro é, pois, moi similar ó da súa compañeira, a ovella; os dous mostran submisión e humildade e empréganse para a construción de expresións que indiquen esta mesma característica no ser humano.

Todos estes aspectos poden explicar, tamén, a selección da ovella para facer referencia á persoa que segue a un guía espiritual (*ovella*: persoa confiada á dirección dun pastor espiritual). Así, o *pastor* (persoa que leva o gando a pastar e coida del [GDXL]) representa o guía espiritual, mentres que as ovellas (os fieis) constitúen o *rabaño* que o segue alí onde este vai (pois comparten crenzas comúns).

Por último, a *VACA* ten unha aparición no corpus máis restrinxida que a do boi, acadando un 1,75 % do total. Está presente en expresións que se refiren á importancia (*vaca sagrada*: persoa de gran prestixio nunha actividade ou ámbito determinado), á laboriosidade ([traballar] *coma a vaca do pobre*: moi duramente, sen descanso), á impertinencia, pero a través dun dobre sentido ó empregar a voz *pesado* ([ser] *máis pesado ca unha vaca no colo*: ser moi pesado, impertinente), á gordura ([estar] *coma unha vaca*: construción comparativa para ponderar a gordura de alguén), á desconfianza ([estar] *coa mosca no ubre*: receoso ou desconfiado); á cavilación ou preocupación (*remoer, rumiar*: meditar de xeito concienciado) ou ó feito de ser larpeira unha persoa ([larpeira] *coma unha vaca ladra*: ser moi larpeira), entre outros.

A vaca é un animal que foi, máis do que hoxe é, un elemento de enorme importancia para as familias galegas, ata o punto de que ter unha significaba non morrer de fame. Isto pódese observar perfectamente en palabras de Neira Vilas (2012: 59) nunha das súas últimas obras: «teu pai dicía que as vacas o eran todo na casa. Carro, arado, grade, canizo, leite, cuxos, e un día nalgún lugar tamén carne e coiro».

Aínda que a vaca se presenta como un elemento de grande importancia para a supervivencia das familias galegas, o significado da expresión *vaca sagrada* non vén determinado exactamente pola nosa sociedade senón pola consideración que se lle dá a este animal na India, onde é un símbolo de todo aquilo que está vivo. Por iso, para un hindú, matar unha vaca supón un sacrilexio. A expresión [traballar] *máis que a vaca dun pobre* indica a laboriosidade do mesmo xeito que a indicaba o boi e o burro, pero, neste caso, por duplicado, posto que as *vacas* normalmente non fan o traballo dos bois, senón que subministran alimento ó ser humano. Pero no caso da vaca dunha persoa pobre, é ela a que ten que facer tamén o traballo do burro ou do boi, xa que se o dono é pobre non terá cartos para mercar máis gando:

[...] o esterco fixérono as vacas, pero elas eran tamén as que turraban do arado de pau para abrir os sucos, e as que turrarían máis tarde polo carro con monllos e farían a restreba de San Xoán para botar na terra o millo serodio. As vacas eran coma da familia. (Neira Vilas, 2012:59).

A vaca, como animal próximo ás familias galegas, emprégase para ponderar outras características cotiás vinculadas coas persoas, como as que citei máis arriba, e que non precisan dunha explicación moi detallada.

4.2. Os animais non domésticos

Pasando agora ó plano dos animais non domésticos, pódese observar que teñen, tamén, certa incidencia na linguaxe figurada galega como referentes de expresións animalizadoras. Neste corpus as expresións figuradas construídas a través de referentes animais non domésticos representan arredor dun 31 % do total.

A **MOSCA** é un insecto que considerarei non doméstico por ser repudiado polo home, ademais de que non está domesticado en por si, isto é, non obedece ás ordes dun ser humano. Trátase dun dos animais non domésticos máis empregados no corpus a partir do que se fixo este estudo (o 2,26 % do total). Úsase, principalmente, para facer referencia ó feito de ser pesada unha persoa ([pesado] *coma*

unha mosca de caballo/ [pesado] coma unha mosca burriqueira: ser moi pesado), pero tamén para referirse a outros valores como a falsidade (*mosca morta*: persoa que, baixo aparencia inofensiva, encobre malas intencións ou mal carácter¹²). Este insecto simboliza, principalmente, a impertinencia na nosa sociedade pola súa forma de actuar, posto que sempre esta molestando ás persoas, voando ó redor delas e emitindo un zunido que resulta mesmo molesto.

O LOBO, cun 1,75 % de aparición no corpus, é un animal non doméstico visto polos galegos como un ser falso (*lobo con pel de ovella*: persoa pouco de fiar) e voraz ([comer] *coma un lobo*: comer moito ou con voracidade); pero tamén se emprega para referirse á semellanza entre persoas (*lobos da mesma camada*: persoas do mesmo rango ou condición moral que se moven por intereses afíns) ou á adaptación dunha persoa a un lugar descoñecido (*en terra de lobos ouvea coma todos*: adaptarse ás circunstancias). Dmitrij Dobrovól'skij e Piirainen (2005: 335) refírense ó lobo como un animal que é símbolo da voracidade, explicando que, cando está famento, pode consumir enormes cantidades de carne, desgarrando literalmente as súas presas. Ferro Ruibal (2008: 145) caracterízao como un animal agresivo e feroz pero tamén famento.

Este animal foi, desde sempre, sinónimo de maldade e falsidade (ó igual que o gato). Son numerosas as fábulas que o sitúan como o personaxe malvado ou o que enreda ós demais personaxes para que caian en situacións arriscadas e perigosas (pénsese no conto da *Carrapuchiña vermella* ou *Os tres porquiños*, entre outros). Dobrovól'ski e Piirainen (2005: 335) falan, tamén, das funcións icónicas e simbólicas do lobo e destacan, como algunhas delas, a malicia e a agresividade, que se conectan con este animal mediante determinados códigos culturais presentes en diversas linguas. É agresivo por natureza, posto que caza para sobrevivir; ademais caracterízase por matar ovellas (animais que se asocian, como dixeron, coa bondade e a humildade). Deste xeito ser un *lobo con pel de ovella* significa esconderse baixo a aparencia do animal que lle é totalmente contrario: a súa presa. Por iso representa tan ben a falsidade. As expresións *lobos da mesma camada* ou *en terra de lobos ouvea coma todos* fan referencia, simplemente, ó modo de vida e

12 Do mesmo xeito que ocorría con *gata morta*.

de agrupación destes animais; a partir da observación do seu comportamento cos demais lobos é que o ser humano constrúe este tipo de expresións.

A **TOUPA** é o seguinte animal non doméstico que se repite máis veces no corpus (1,25 %). Trátase dun animal moi empregado para facer referencia á estulticia baixo expresións como *toupa/toupeira* (persoa pouco espelida) ou [cego] *coma unha toupa* (ser incapaz de ver o evidente). É ben sabido que a visión física está intimamente relacionada coa “visión mental”; cousa que se ve reflectida a través do verbo *ver* en expresións cotiás do tipo *¿estalo a ver?* ou *¿ves o que che digo?* que se din cando unha persoa quere saber se outra entende o que lle está a explicar. Así, a vinculación da pouca visión coa estulticia preséntase en expresións como *por máis que mo expliques continuo sen velo* ou *non vexo o que me intentas dicir*, que se din cando alguén, definitivamente, non entende o que outro lle quere explicar. Santos Domínguez e Espinosa Elorza (1996: 129) falan sobre a comprensión vinculada coa cegueira, utilizando a metáfora NON VER É NON COMPRENDER, e explicando que a escuridade equivale á falta de coñecemento, posto que o que non é accesible á visión non se pode coñecer. Deste xeito a vinculación da toupa coa estulticia é case transparente, posto que se trata dun animal cego ou, máis concretamente, de ollos atrofiados.

Pero a toupa expresa, tamén, outros valores máis xerais como a cegueira, de xeito literal ([cego] *coma unha toupa*: ver moi pouco), ou a ocultación das persoas infiltradas (*toupa*: persoa infiltrada nunha organización para axear os seus movementos; *toupeira*). O feito de que o ser humano se animalice nunha toupa para expresar actividades que denotan ocultación vén dado polo lugar onde vive este animal, pois habita en galerías subterráneas onde non entra a luz e, polo tanto, onde ninguén o ve.

Así como a estulticia está relacionada coa “cegueira intelectual” a intelixencia, como é lóxico, relacionarase coa “boa visión ou lucidez intelectual”. Santos Domínguez e Espinosa Elorza (1996: 124) explican, mediante a metáfora VISIÓN FÍSICA É COÑECEMENTO, INTELECCIÓN, que a visión, polo seu carácter primario e funcional, é a fonte obxectiva pola que se fan fiables os datos da nosa contorna e, para ilustralo, poñen o exemplo da expresión *vino cos meus propios ollos*, como un xeito de atribuír certeza

ó que se conta. O animal que mellor representa a intelixencia, neste corpus, a través da súa boa visión, en contraposición á toupa, é a **AGUIA** (*aguia*: persoa de moita perspicacia e viveza).

Como xa indiquei para referirme ó **BURRO** e ó **BOI**, a intelixencia e a estulticia están, tamén, intimamente relacionadas coa velocidade, a través da metáfora VELOCIDADE OU LENTITUDE FÍSICA É IGUAL A VELOCIDADE OU LENTITUDE MENTAL. Deste xeito, os animais pequenos e lixeiros adoitan ser os mais rápidos fronte ós animais máis grandes e pesados que, normalmente, son os que se moven con máis lentitude. Seguindo este criterio, son moitos os animais non domésticos que se empregan para indicar a intelixencia a través dos seus movementos: o **LINCE** (*lince*: persoa astuta e sagaz ou moi intelixente), o **LAGARTO** (*lagarto*: persoa astuta e renarte), o **RAPOSO** ([astuto] *coma un raposo*: persoa astuta), o **RATO** ([fino] *coma un rato*: moi listo) e o **ESQUÍO** ([agudo/ listo] *coma un esquío*: ser moi agudo, moi listo). Todos eles son animais que se moven con axilidade e velocidade, ó contrario do que ocorría co boi ou co burro. Unha das expresións deste corpus que conxuga moi ben as dúas metáforas é *burro cego* (persoa moi pouco intelixente), posto que vehicula a estulticia a través dos movementos lentos, reforzándoa mediante a cegueira.

Outros animais empréganse para facer referencia á intelixencia, simplemente, polo seu xeito de actuar (que fai pensar ó ser humano que son intelixentes): o caso do raposo que, ademais de ser veloz, actúa de noite para non ser visto e poder así comer as galiñas.

Canto ás voces xenéricas que fan referencia tanto a animais domésticos coma a non domésticos (arredor do 19 % do total) a que máis se adoita empregar neste corpus é *besta*, achegando valores como: estulticia (*peor que unha besta*: ser moi parvo, moi animal), brutalidade ou pouca educación (*besta brava*: persoa bruta e maleducada); sufrimento (*besta de carga /besta de arrieiro*: persoa moi castigada, moi sufrida), crueldade (*besta parda / mala besta*: ser desapiadado e cruel), ou laboriosidade ([traballar] *coma unha besta*: traballar moito). Todas estas expresións veñen motivadas, como xa expliquei, polas tradicións e costumes dos galegos ó igual que ocorría co burro, o boi ou a vaca.

Conclusións

Á luz dos resultados obtidos da análise de todas as expresións recollidas, puiden comprobar que son os animais domésticos os que achegan máis características de carácter negativo a través das expresións metafóricas. Os animais non domésticos, aínda que tamén achegan, na súa maioría, características negativas, non o fan nunha porcentaxe maior que os anteriores e destacan, neste estudo, por crear máis expresións figuradas con características positivas, ao contrario que os animais domésticos. Para ilustrar esta explicación presento, a seguir, unha táboa que mostra as porcentaxes correspondentes ás expresións figuradas en relación co tipo de animal:

	Características		
	Negativas	Positivas	Neutras
Animais domésticos	64,04 %	18,53 %	17,41 %
Animais non domésticos	54,76 %	23,01 %	22,22 %

Táboa 1. Tipo de característica achegada en función do tipo de animal

Podemos preguntarnos por que as expresións construídas a partir de animais domésticos, vivindo estes preto do home e estando ó seu servizo, non só expresan maioritariamente valores negativos, senón que mesmo o fan con maior frecuencia que as expresións construídas sobre os animais non domésticos; aínda que a diferenza nas porcentaxes sexa moi grande.

Esta circunstancia pode ter que ver co feito de que, normalmente, as persoas temos o sentimento de que o bo é o que non temos, o que nos queda máis lonxe ou aquilo co que non estamos en contacto. Por outra parte, o malo é o que nos toca vivir, o que temos presente día a día e co que estamos en contacto directo. Este podería ser o motivo, pois, polo que os animais máis próximos ás persoas se empregan maioritariamente para construír expresións figuradas que representan as características máis negativas e incluso en maior medida que os animais non domésticos. De isto ser así, non se trataría de algo exclusivo do galego, pois Echevarría Isusquiza (2003: 11) sinala que, en francés e en inglés, os animais domésticos serven de fonte para a creación de expresións metafóricas degradantes; concretando que o grao de domesticación dun animal acaba sendo proporcional ó grao de desvalorización das metáforas

que supoñen a animalización do ser humano. Esta desvalorización do animal por parte do ser humano podería vir dada pola perda progresiva de carácter que sofren os animais a medida en que se van domesticando; estes deixan de actuar por si mesmos e comezan a obedecer as ordes do amo.

Ademais das características negativas que poidan achegar os animais domésticos, Ferro Ruibal (2008: 164), falando dos fraseoloxismos comparativos, di que existen en galego comparacións xerais para facer referencia a conceptos como *caro*, *borracho*, *inútil* ou *golpear*, pero non para *barato*, *sobrio*, *útil* ou *acariñar*. O autor xustifica esta circunstancia apelando ó feito de que os temas normais ou positivos resultan anódinos e case non crean fraseoloxía. Ó ser humano chámalle máis a atención e fala máis do incorrecto, desagradable ou perigoso, porque é o que verdadeiramente o preocupa, aquilo do que se quere protexer. Por iso o autor di que «os medos e as angurias son os máximos creadores da lingua» (2008: 165). Deste xeito, independentemente de que se trate de animais domésticos ou non, o home tende a crear expresións figuradas negativas; algo que xustifica a grande presenza de expresións animalizadoras con valores negativos neste corpus.

Como xa comentei, a linguaxe figurada funciona como un vehículo lingüístico que as persoas empregan para expresar máis doadamente as súas inquiredanzas e para facer un retrato do mundo no que viven. Os animais, moi próximos ós humanos, e con características físicas e comportamentais (se non sempre comúns, si frecuentemente comparables) representan, por tales motivos, excelentes puntos de referencia para o establecemento de identificacións e comparacións (metáforas e símiles) que serven para comprender e expresar conceptos abstractos e/ou para dotar a linguaxe dunha especial expresividade. O pobo, como creador ou transmisor desas metáforas e metonimias, coñecedor dos animais a través da observación diaria, sabe cal deles é o ideal para expresar un determinado concepto e sabe, tamén, en que momento e a que tipo de persoas aplicar cada zoomorfismo.

Apéndice

A seguir recollo a totalidade de expresións figuradas coas que traballei, ordenadas segundo os termos animalizadores de cada unha delas. Estes termos funcionan a modo de palabras clave e aparecen ordenados alfabeticamente. As expresións, agrupadas ó redor dunha mesma palabra clave, figuran tamén ordenadas de acordo co criterio alfabético.

No caso de que o termo animalizador designe unha parte do corpo, unha vivenda etc., que se poida vincular claramente cun animal, agrupo a expresión en cuestión baixo a palabra clave correspondente a dito animal. Así, por exemplo, *abaixarlle a crista* [a alguén] figura agrupada coas expresións que conteñen a palabra *galo*. Se a relación non é unívoca, a palabra en cuestión (parte do corpo, vivenda...) figura como palabra clave (*rabo* ou *corte*).

Aínda sendo consciente de que o criterio de establecemento de acepcións nos dicionarios non sempre é demasiado sistemático, optei por cinguirme ó tratamento lexicográfico á hora de desdobrar as expresións. Deste xeito, cando unha delas se define a través de varias acepcións repito a expresión tantas veces como acepcións haxa.

Termo	Expresión	Significado	Valoración
ABELLA	<i>abella</i>	'persoa traballadora e apañada'	positiva
AGUIA	<i>aguia</i>	'persoa de moita perspicacia e viveza'	positiva
ANIMAL	<i>animal</i>	'persoa ignorante ou pouco instruída'	negativa
	<i>animal</i>	'brután, bruto'	negativa
	<i>coma un animal</i>	'moito'	neutra
	[manso] <i>coma un año</i>	'ser moi manso'	positiva
ARAÑA	<i>araña</i>	'persoa traballadora'	positiva
	<i>araña</i>	'persoa lenta que non avanza no traballo'	negativa
	<i>máis pobre que as arañas</i>	'moi pobre'	negativa
	[pobre] <i>coma as arañas</i>	'moi pobre'	negativa
ASNO	<i>asno</i>	'persoa de poucas luces; burro'	negativa
AVE	<i>ave de mal agoiro</i>	'persoa que anuncia malos presaxios'	negativa
	<i>ave de paso</i>	'persoa ou cousa que aparece circunstancialmente'	neutra

Termo	Expresión	Significado	Valoración
	<i>ave de rapina</i>	'persoa ambiciosa e sen escrúpulos que se apodera do alleo'	negativa
	[áxil] <i>coma unha ave</i>	'ser moi áxil e lixeiro'	positiva
BACALLAU	<i>bacallau</i>	'persoa dunha delgadeza extrema'	negativa
	[fraco/seco] <i>coma un bacallau (polo rabo)</i>	'estar extremadamente delgado'	negativa
	[gordo] <i>coma un bacallau polo rabo</i>	'estar extremadamente delgado'	negativa
BANDADA	<i>bandada</i>	'grupo de persoas que se asocian para un determinado fin'	neutra
BESTA	<i>besta</i>	'persoa de pouca intelixencia'	negativa
	<i>besta</i>	'persoa bruta'	negativa
	<i>besta</i>	'persoa con moita resistencia'	positiva
	<i>besta brava</i>	'persoa bruta e maleducada'	negativa
	<i>besta de arrieiro</i>	'persoa moi castigada, moi sufrida'	negativa
	<i>besta de carga</i>	'persoa moi castigada, moi sufrida'	negativa
	<i>besta negra</i>	'ser moi bruto; desapiadado e cruel'	negativa
	<i>besta parda</i>	'ser moi bruto; desapiadado e cruel'	negativa
	<i>mala besta</i>	'ser moi bruto; desapiadado e cruel'	negativa
	[peor] <i>que unha besta</i>	'ser moi parvo, moi animal'	negativa
	[traballar] <i>coma unha besta</i>	'traballar moito'	neutra
BICHO/ BECHO	<i>bicho/becho</i>	'ser raro'	negativa
	<i>bicho/becho</i>	'ser moi argalleiro'	negativa
	<i>bicho/becho</i>	'ser mala persoa'	negativa
	<i>bicho/becho raro</i>	'persoa extravagante'	negativa
	<i>mal bicho/becho</i>	'mala persoa'	negativa
BOI	[bebelas] <i>coma o boi bebe auga</i>	'facer caso omiso do que lle din, finxir non saber u non entender nada do asunto que se trata'	negativa
	[bebelas] <i>coma un boi ladrón</i>	'facer caso omiso do que lle din, finxir non saber ou non entender nada do asunto que se trata'	negativa
	[beber] <i>coma un boi</i>	'beber moito'	neutra
	<i>boi de arado</i>	'persoa moi bruta, torpe, parva'	negativa
	<i>boi de barro</i>	'persoa sen malicia'	positiva

Termo	Expresión	Significado	Valoración
	<i>boi de Belén</i>	'persoa sen malicia'	positiva
	<i>boi de palla</i>	'persoa sen malicia'	positiva
	[facer traballar] <i>coma un boi</i>	'obrigado a traballar duramente, de forma escravista'	negativa
	[manso] <i>coma un boi</i>	'moi manso'	positiva
	<i>saber con que bois se ara</i>	'coñecer as persoas coas que se trata'	neutra
	[ser] <i>coma o boi ladrón</i>	'dise cando un tira máis para fóra que para os da propia casa'	negativa
	[ser] <i>coma o boiño de Outes, que folgando escornouse</i>	'dise da persoa delicada ou inepta'	negativa
	[ser] <i>coma un boi de machado</i>	'ser de moi bo natural, ser moi manso'	positiva
	[suar] <i>coma un boi</i>	'suar moito'	neutra
	[ter] <i>máis forza ca un boi</i>	'ter moita forza'	positiva
BRADAR	<i>bradar</i>	'berrar moito en momentos de carraxe [unha persoa]'	negativa
	<i>bradar</i>	'pedir auxilio a grandes voces'	neutra
	<i>bradar</i>	'berrar moito en momentos de dor'	negativa
BUFAR	<i>bufar</i>	'manifestar cólera ou desesperación [unha persoa]'	negativa
BURRO	<i>burra aceiteira</i>	'ter poucas luces'	negativa
	<i>burro</i>	'persoa moi traballadora'	positiva
	<i>burro</i>	'ser falto de intelixencia'	negativa
	<i>burro cansado</i>	'persoa con pouco ánimo para aprender'	negativa
	<i>burro cego</i>	'persoa moi pouco intelixente'	negativa
	<i>burro de carga</i>	'persoa que traballa moito'	neutra
	[cargado] <i>coma un burro</i>	'moi cargado'	negativa
	<i>dar un couce coma unha burra</i>	'facer algo malo a outra persoa que non o esperaba'	negativa
	[falso] <i>coma unha burra vella</i>	'hipócrita'	negativa
	<i>soña o burro co farelo</i>	'dise cando alguén soña ou pretende un imposible'	neutra
	[testudo] <i>como</i>	'moi testudo'	negativa

Termo	Expresión	Significado	Valoración
	<i>unha burra</i>		
	[traballar] <i>coma un burro</i>	'traballar moito'	neutra
CABALO	<i>cabalón</i>	'[despectivamente] muller con modos considerados propios de home; machorro, marimacho'	negativa
	<i>cabalón</i>	'persoa corpulenta, ruda e de modos pouco refinados'	negativa
CABRA	<i>cabra</i>	'persoa aloucada'	negativa
	<i>cabra tola</i>	'toleirón; persoa de pouco siso'	negativa
	[estar] <i>coma unha cabra</i>	'tolo'	negativa
	[ser] <i>coma unha cabra sen solta</i>	'non ter educación, non ser educado'	negativa
	[estar] <i>máis borracha ca unha cabra</i>	'moi borracho'	negativa
	[levarse] <i>coma a cabra e o coitelo</i>	'levarse mal'	negativa
	[mentir] <i>coma unha cabra</i>	'ser moi mentireiro'	negativa
CABRITO	<i>cabrito</i>	'persoa travesa'	neutra
	<i>cabrito</i>	'ter axilidade'	positiva
CABRÓN	<i>cabrón</i>	'home que consente o adulterio do seu cónxuxe; castrón'	negativa
	<i>cabrón</i>	'persoa maliciosa ou malintencionada'	negativa
CACAREXAR	<i>cacarexar</i>	'difundir cousas que deben ser caladas; cascarexar'	negativa
	<i>cacarexar</i>	'falar alto e con voz aguda'	neutra
	<i>cacarexar</i>	'ponderar en exceso as cousas propias'	negativa
CACHOLA	<i>cachola</i>	'na linguaxe festiva e coloquial, cabeza; cachamúa, cacho, cachucha, caco, calamoucha, chola, testa'	neutra
CADELA	<i>cadela</i>	'muller de mal xenio ou de comportamento deshonesto'	negativa
	<i>cadela</i>	'muller luxuriosa'	negativa
	[ser] <i>unha cadela coma un can</i>	'ser moi atrevida'	negativa
	[ser] <i>unha cadela coma un can</i>	'ser ruín'	negativa

Termo	Expresión	Significado	Valoración
CAIMÁN	<i>caimán</i>	'persoa astuta'	positiva
CAN	[alasar] <i>coma un can</i>	'respirar con dificultade por mor da fatiga'	negativa
	[andar/ir apegado] <i>coma un can ó cu</i>	'dise da persoa que segue continuamente a outra'	negativa
	[andar] <i>coma o can dos ovos</i>	'andar pedindo algo [de alguén] ou a súa compañía'	neutra
	<i>can</i>	'persoa de mal xenio'	negativa
	<i>canciño cego</i>	'ser moi fiel e submiso'	neutra
	<i>can de moitos cuncos</i>	'home que anda con máis dunha muller'	negativa
	<i>can sen dono</i>	'dise das persoas que sempre andan soas sen amigos'	negativa
	<i>can vello</i>	'persoa con moita experiencia'	neutra
	<i>ceibar os cans na bouza/meter os cans na bouza</i>	'sementar discordia'	negativa
	[levarse] <i>coma o can e o gato</i>	'levarse mal'	negativa
	[estar] <i>coma un can adoecido</i>	'con grandes dores'	negativa
	[estar] <i>coma un can adoecido</i>	'de moi mal xenio'	negativa
	[comer] <i>máis que o can dos gardas</i>	'comer moito'	neutra
	[corrido] <i>coma un can</i>	'burlado e avergonzado'	negativa
	[delgado] <i>coma un can</i>	'moi delgado'	negativa
	[estar/ facer falta] <i>coma os cans na misa</i>	'expresión que indica que alguén está a estorbar ou está de máis nun determinado lugar'	negativa
	[feo] <i>coma un can</i>	'moi feo'	negativa
	[fiel] <i>coma un can</i>	'ser moi fiel'	positiva
	[fuxir] <i>coma can con vincha ó rabo</i>	'expresión que pondera a rapidez ou a velocidade con que un escapa ou foxe'	neutra
	<i>ladrar</i>	'ameazar sen acometer'	negativa
<i>ladrar</i>	'criticar ferozmente'	negativa	
<i>ladrar</i>	'falar berrando sen sentido ningún'	negativa	

Termo	Expresión	Significado	Valoración
	<i>moitos cans para un só óso</i>	'dise cando algo é difícil de conseguir por seren moitos a procuralo'	neutra
	[morror] <i>coma un can</i>	'sen axuda de ninguén'	negativa
	<i>non ser un can</i>	'ser digno de respecto e consideración'	positiva
	[ouvir] <i>máis ca un can fanado</i>	'ouvir moi ben'	positiva
	[pintar] <i>menos que un can sarnoso</i>	'valer ou mandar pouco no grupo social'	negativa
	[ser] <i>coma can de sufaldra</i>	'dise da persoa que acompaña continuamente a outra de maneira peñañenta e/ou servil'	neutra
	[ser] <i>peor ca un can da rabia</i>	'expresión que pondera a maldade de alguén'	negativa
	[ter] <i>máis fame que un can doente</i>	'ter moita fame'	negativa
	[ter] <i>máis dor que un can doente</i>	'ter moita dor'	negativa
	[ter] <i>máis sede que un can doente</i>	'ter moita sede'	negativa
	[tratar] <i>coma un can</i>	'coma se non se tratase dun ser humano'	negativa
	<i>verse en pelicas de can</i>	'pasar apuros e dificultades'	negativa
CANGREXO	[andar/ir (cara atrás)] <i>coma os cangrexos</i>	'úsase para ponderar o atraso ou a escasa progresión de alguén'	neutra
CANGURO	<i>canguro</i>	'persoa que queda ó coidado dos nenos en ausencia dos pais'	neutra
CARNEIRO	[acovardados] <i>coma carneiros</i>	'pondera a extrema covardía que experimenta ou coa que se comporta unha persoa'	negativa
	<i>cara/ollos de carneiro abafado</i>	'de aspecto ou expresión triste'	negativa
	<i>cara/ollos de carneiro degolado</i>	'de aspecto ou expresión triste'	negativa
	<i>carneiro</i>	'carecer de vontade ou decisión'	negativa
	<i>carneiro</i>	'home que manda a muller'	negativa
	<i>carneiro</i>	'persoa que persiste nas súas ideas'	negativa

Termo	Expresión	Significado	Valoración
		ou actitudes; carneirán, teimudo testán, turrón'	
	[comportarse] <i>coma carneiros</i>	'pondera a extrema docilidade coa que se comporta alguén'	neutra
	[sangrar] <i>coma un carneiro</i>	'sangrar moito'	neutra
	[suar] <i>coma un carneiro</i>	'suar moito'	neutra
	[testudo] <i>coma un carneiro</i>	'ser moi testudo'	negativa
CASTRÓN	<i>castrón</i>	'home que consente o adulterio; cabrón'	negativa
CAZAR	<i>cazar</i>	'sorprender [nun erro ou nunha situación non desexada]'	negativa
COBRA	[falso] <i>coma as cobras</i>	'moi falso'	negativa
	[retorcerse/revirarse] <i>coma unha cobra</i>	'facer movementos de contracción bruscos e violentos; opoñer resistencia'	neutra
	[ter] <i>máis sono que unha cobra en xaneiro</i>	'ter moito sono'	neutra
COELLO	<i>coello de Indias</i>	'persoa ou animal que se utiliza para experimentar'	negativa
	[rir] <i>coma os coellos</i>	'rir sen gana, finxidamente'	negativa
CORDEIRO	<i>cordeiro</i>	'persoa pacífica e dócil'	positiva
CORNA / CORNO	<i>crebarse/romperse os cornos</i>	'matinar moito en algo para procurar soluciónalo'	neutra
	<i>meterselle entre corno e corno</i>	'metérselle entre cella e cella'	neutra
	<i>meterse nas cornas</i>	'metérselle entre cella e cella'	neutra
	<i>meterse nos cornos</i>	'teimar, porfiar en algo'	neutra
	<i>poñerse/ pórse de cornos</i>	'encabuxarse, incomodarse'	negativa
	<i>ter os cornos grandes</i>	'ser egoísta'	negativa
CORTE	<i>corte</i>	'lugar sucio'	negativa
CORTELLO	<i>cortello</i>	'casa na que está todo revolto e desordenado'	negativa

Termo	Expresión	Significado	Valoración
	[estar] <i>coma un cortello</i>	'[referido a un espazo ou lugar] estar completamente desordenado e sucio'	negativa
COUCE	<i>dar couces no cu</i>	'correr moito, fuxir'	neutra
	<i>soltar un couce</i>	'contestar ofensivamente'	negativa
CRINA	<i>crina</i>	'[coloquialmente] guedella, mata de pelo, polo xeral enleado e desamañado'	neutra
CURUXA	<i>curuxa</i>	'ser moi retraído'	negativa
	[estar] <i>máis só que unha curuxa</i>	'estar moi só'	negativa
DOMESTICAR	<i>domesticar</i>	'facer máis dócil e agradable o carácter dunha persoa'	positiva
	<i>domesticar</i>	'facer sociable unha persoa'	positiva
ESCARAVELLO	<i>escaravello</i>	'persoa pequena de corpo e de mala figura'	negativa
ESCORNAR	<i>escornarse</i>	'teimar, porfiar [nun asunto ou nunha idea]'	neutra
	<i>escornarse</i>	'enfrentarse con algo superior ás forzas de un'	neutra
ESQUIÓ	[agudo/ listo] <i>coma un esquío</i>	'ser moi agudo/listo'	positiva
FOCA	<i>foca</i>	'persoa moi gorda'	negativa
	[gorda] <i>coma unha foca</i>	'persoa moi gorda'	negativa
FOCIÑO	<i>asomar o fociño</i>	'aparecer nun lugar inoportunamente'	neutra
	<i>caer de fociños</i>	'caer coa cara para abaixo'	negativa
	<i>estar de fociños</i>	'[coloquialmente] estar amuado e de malos fumes'	negativa
	<i>fociño</i>	'parte da cara dunha persoa que comprende a cara mais a boca'	neutra
	<i>ir de fociños</i>	'ir dereito ó fracaso'	negativa
	<i>lamber o fociño</i>	'manifestar de xeito expresivo o desexo de algo'	neutra
	<i>meter o fociño</i>	'ocuparse dun asunto que non concirne'	negativa
	<i>pasar polos fociños</i>	'insistir nunha cousa que non se quere oír ou que se oe de mala gana'	negativa
	<i>regañar o fociño</i>	'morrer'	negativa
	<i>torcer/virar o fociño</i>	'morrer'	negativa

Termo	Expresión	Significado	Valoración
	<i>torcer/virar o focíño</i>	'[coloquialmente] por xesto de enfado'	negativa
FORMIGA	<i>formiga</i>	'persoa traballadora e que ten bo goberno'	positiva
	<i>formiga</i>	'individuo dentro dun grupo'	neutra
	<i>formiga</i>	'ser insignificante'	negativa
	<i>formigueiro</i>	'lugar onde hai moita xente movéndose'	neutra
FOZAR	<i>fozar</i>	'farfallar, facer unha cousa sen moito coidado ou con pouca habilidade'	neutra
	<i>fozar</i>	'remover unha cousa repetidamente sen coñecementos; fedellar, fochicar, furgar'	neutra
FUNGAR	<i>fungar</i>	'choromicar, chorar debilmente e de maneira monótona'	negativa
GALIÑA	<i>[andar] coma a galiña cos ovos</i>	'andar con ollo, con coidado; tratar con miramentos a alguén'	neutra
	<i>[estar] coma galiña en curro alleo</i>	'úsase para indicar que alguén se encontra estraño nun lugar ou nunha situación hostil'	negativa
	<i>[facer] coma as galiñas: ir co sol para o galiñeiro</i>	'deitarse cedo'	neutra
	<i>galiña</i>	'persoa de ánimo covarde'	negativa
	<i>galiñeiro</i>	'lugar onde hai moita xente que fai moito barullo'	neutra
	<i>[mollado] coma unha galiña choca</i>	'moi mollado'	neutra
	<i>pel de galiña</i>	'denegrirse e granularse a causa dunha impresión ou o frío'	neutra
GALO	<i>abaixarlle a crista [a alguén]</i>	'humillalo'	negativa
	<i>erguer a crista</i>	'adoptar unha actitude arrogante'	negativa
	<i>estar no poleiro</i>	'ser moi fachendoso'	negativa
	<i>galear</i>	'realizar o acto sexual'	neutra
	<i>galo</i>	'persoa que manda ou se impón'	neutra
	<i>galo (do mundo)</i>	'ser o xefe, o que manda máis'	neutra
	<i>levar na crista</i>	'saír derrotado'	negativa
	<i>poleiro</i>	'calquera posto elevado ó que pode chegar unha persoa'	neutra
GALOPAR	<i>galopar</i>	'andar a gran velocidade'	neutra
GANDO	<i>botar a lingua a</i>	'non se conter no falar'	neutra

Termo	Expresión	Significado	Valoración
	<i>pacer</i>		
GATO	<i>caer de pé coma o gato</i>	'ter moita sorte'	positiva
	<i>catro gatos</i>	'moi pouca xente'	neutra
	<i>coma o gato polas brasas</i>	'con toda rapidez coma quen foxe dun dano'	neutra
	[escapar/fuxir] <i>coma gato escaldado [polas brasas]</i>	'pasar con toda rapidez coma quen foxe dun dano'	neutra
	[facerse] <i>a gata morta</i>	'fínxirse humilde'	negativa
	<i>gata parida</i>	'expresión que se utiliza para referirse a unha persoa moi fraca e extenuada'	negativa
	<i>gato</i>	'persoa atrevida e desvergoñada'	negativa
	<i>gato escaldado</i>	'ser persoa avisada, escarmentada'	neutra
	[lavarse] <i>coma o(s) gato(s)</i>	'lavarse á présa e só superficialmente'	neutra
	<i>miañar</i>	'laiarse unha persoa; miar'	negativa
GORILA	<i>gorila</i>	'persoa que ten encomendada a vixilancia de locais públicos ou a protección dunha persoa'	neutra
GORRIÓN	[comer] <i>coma un gorrión</i>	'comer moi pouco habitualmente ou ser de pouco comer'	neutra
	[estar] <i>coma un gorrión</i>	'estar feble e sen forzas'	negativa
GRUÑIR	<i>gruñir</i>	'mostrar desgusto ou enfado as persoas ou os animais emitindo sons inarticulados; grñir, roñar, rosmar'	negativa
HIENA	<i>hiena</i>	'persoa cruel e sanguinaria'	negativa
LAGARTA	<i>lagarta</i>	'lurpia, muller de mala vida'	negativa
	<i>lagarta</i>	'muller atrevida e desvergoñada; gata'	negativa
	<i>lagarta</i>	'muller maliciosa'	negativa
LAGARTO	<i>lagarto</i>	'persoa astuta e renarte'	negativa
LEBRE	<i>boa lebre</i>	'ser astuto, malicioso ou comportarse como tal'	negativa
	[correr/fuxir] <i>coma unha lebre (diante dos cans)</i>	'expresión que pondera a velocidade de alguén'	neutra
	[durmir cun ollo]	'expresión que pondera o estado de	neutra

Termo	Expresión	Significado	Valoración
	aberto] <i>coma as lebres</i>	alerta e vixilancia co que un descansa'	
	[estar] <i>coma lebre cos ollos abertos</i>	'estar vixilante, á espreita'	neutra
	<i>lebre corrida</i>	'[úsase referido ás mulleres] ter moi-ta experiencia cos homes, ser arteira'	negativa
	[rápido] <i>coma unha lebre</i>	'moi rápido'	neutra
LEIRÓN	[durmir] <i>coma un leirón</i>	'durmir profundamente'	neutra
LEÓN	<i>león</i>	'persoa atrevida e valente'	positiva
	<i>león</i>	'persoa robusta'	neutra
	[loitar] <i>coma un león</i>	'expresión que pondera a valentía, o valor, a fereza ou a intensidade na loita'	positiva
	[valente] <i>coma un león</i>	'expresión que pondera a valentía, o valor, a fereza ou a intensidade na loita'	positiva
LINCE	<i>lince</i>	'persoa astuta e sagaz ou moi intelixente'	positiva
	<i>lince</i>	'persoa de moi boa visión'	positiva
LOBO	[comer] <i>coma un lobo</i>	'comer moito ou con voracidade'	neutra
	<i>en terra de lobos ouvea coma todos</i>	'adaptarse ás circunstancias'	neutra
	<i>lobo con pel de ovella</i>	'persoa pouco de fiar'	negativa
	<i>lobos da mesma camada</i>	'persoas do mesmo rango ou condición moral que se moven por intereses afíns'	neutra
	<i>ouvear</i>	'berrar por efecto da dor'	negativa
	<i>ouvear</i>	'falar moi alto'	negativa
LOMBRIGA	<i>lombriga</i>	'persoa moi delgada'	negativa
	[parecer] <i>unha lombriga</i>	'estar moi delgado'	negativa
MERLO	<i>bo merlo</i>	'ser de pouca confianza'	negativa
	<i>merlo branco</i>	'ser unha persoa moi boa'	positiva
MIÑOCA	[arrastrarse] <i>coma as miñocas/miocas</i>	'humillarse'	negativa
	<i>miñooca</i>	'individuo de pouco valor ou valía; miocas'	negativa
MONO	[corrido] <i>coma</i>	'avergonzado, burlado'	negativa

Termo	Expresión	Significado	Valoración
	<i>unha mona</i>		
	<i>mono</i>	'persoa ridícula, malformada ou de escasa moralidade'	negativa
MOSCA	[acudir/ir] <i>coma as moscas arredor do mel</i>	'acudir en gran número'	neutra
	[acudir/ir] <i>como moscas</i>	'en gran cantidade'	neutra
	[caer] <i>coma moscas</i>	'caer facilmente e en cantidade'	neutra
	[morrer] <i>coma moscas</i>	'morrer en cantidade'	negativa
	<i>mosca</i>	'persoa pesada e molesta'	negativa
	<i>mosca morta</i>	'persoa que, baixo aparencia inofensiva, encobre malas intencións ou mal carácter'	negativa
	[pesado] <i>coma as moscas</i>	'ser moi pesado'	negativa
	[pesado] <i>coma unha mosca burriqueira</i>	'ser moi pesado'	negativa
	[pesado] <i>coma unha mosca de cabalo</i>	'ser moi pesado'	negativa
MOUCHO	[estar/ser] <i>coma un moucho</i>	'estar/ser pouco animoso, calado e ensimesmado'	negativa
	[feo] <i>coma un moucho</i>	'moi feo'	negativa
	<i>moucho</i>	'ser pouco falador e pouco sociable'	negativa
MULA	[falso] <i>coma unha mula</i>	'moi falso, traidor'	negativa
	<i>mula criada ó pan</i>	'persoa bondadosa'	neutra
	[testán/teimoso] <i>coma unha mula</i>	'ser moi testán'	negativa
NIÑO	<i>caer dun niño</i>	'ser moi inocente, incauto, inexperto'	neutra
	<i>niño</i>	'casa ou fogar familiar; lar, vivenda'	neutra
	<i>niño</i>	'refuxio ou escondedoiro de persoas que foxen [especialmente de malfeitores]'	neutra
	<i>saír do niño e bo-</i>	'úsase para referirse a alguén que	negativa

Termo	Expresión	Significado	Valoración
	<i>tar a palla fóra</i>	estaba calado e de súpeto fai un comentario que se considera desacertado ou que non vén ó caso'	
OLLOMOL	[namorado] <i>coma un ollomol</i>	'expresión de tipo comparativo que se emprega para indicar que alguén está moi namorado'	positiva
ORNEAR	<i>ornear</i>	'chorar ou queixarse sen parar'	negativa
	<i>ornear</i>	'dicir burradas en voz alta'	negativa
OSO	[ser] <i>máis grande / forte ca un oso</i>	'ser moi forte e grande'	neutra
	<i>oso</i>	'persoa moi forte e grande'	neutra
OURIZO	[fèu] <i>coma un ourizo cacho</i>	'ser moi feo'	negativa
	<i>ourizo</i>	'persoa de mal carácter'	negativa
OVELLA	[comportarse] <i>coma unha ovella</i>	'comportarse docilmente, sen opoñer resistencia; seguir a alguén de forma gregaria'	neutra
	[humilde] <i>coma a ovella</i>	'ser moi humilde'	positiva
	<i>ovella</i>	'persoa confiada á dirección dun pastor espiritual'	neutra
	<i>ovella melén/melga/menxa</i>	'persoa de aparencia mansa pero hipócrita'	negativa
PAPAGAIO	<i>papagaio</i>	'persoa moi faladora'	neutra
PARRULO	<i>parrulo</i>	'persoa inxenua e sen malicia'	neutra
PATA	<i>andar á pata</i>	'camiñar'	neutra
	<i>á pata coxa</i>	'saltando sobre un só pé'	neutra
	<i>a patas</i>	'a pé, andando'	neutra
	<i>ás catro patas</i>	'a gatas, de poutelas'	neutra
	<i>de patas para arriba</i>	'estar morto'	negativa
	<i>estarricar/estirar a pata</i>	'morrer'	negativa
	<i>meter a pata</i>	'cometer un erro'	negativa
	<i>pata</i>	'pé ou perna dunha persoa'	neutra
PATO	[durmir] <i>coma un pato</i>	'durmir moito e ben'	positiva
	[manso] <i>coma un pato</i>	'ser moi manso'	positiva
PAXARO	[comer] <i>coma un</i>	'comer moi pouco'	neutra

Termo	Expresión	Significado	Valoración
	<i>paxariño</i>		
	[morrer/quedar(se)] <i>coma un paxariño</i>	'ter un pasamento doce, maino, sen violencia nin sufrimento'	positiva
	<i>paxaro</i>	'persoa de pouco corpo e pouco comedora'	neutra
	<i>paxaro</i>	'persoa astuta e aguda'	positiva
	<i>paxaro de mal agoiro</i>	'persoa portadora de malas noticias'	negativa
PEGA	[máis alegre] <i>ca unha pega sen rabo</i>	'moi alegre'	positiva
PEIXE	[dormir] <i>coma un peixe</i>	'dormir moito'	neutra
	[estar] <i>coma o peixe na auga</i>	'estar a gusto'	positiva
	[estar] <i>coma o peixe fóra da auga</i>	'non estar a gusto nun sitio'	negativa
	[mollado] <i>coma un peixe</i>	'moi mollado'	neutra
	<i>morder o anzol</i>	'caer nun engano'	negativa
	<i>peixe</i>	'persoa que actúa con mala intención'	negativa
	<i>peixe gordo</i>	'persoa rica ou importante'	positiva
	<i>pescar</i>	'descubrir a alguén que está a facer algo mal ou nunha situación comprometida; cazar, coller, pillar'	negativa
	<i>picar o peixe</i>	'ser enganada unha persoa'	negativa
PELICA	<i>pelica</i>	'[coloquialmente] pel dunha persoa; pelella, pelesello, pelico'	neutra
PIAR	<i>piar</i>	'[seguido da preposición de] queixarse, sentirse dunha parte do corpo'	negativa
	<i>piar</i>	'abrir a boca para falar'	neutra
	<i>¡tarde piaches!</i> (<i>pito serodio</i>)	'úsase para indicar que algo se percibe como irremediable ou que xa é tarde para acadar as pretensións'	neutra
PITA	<i>coma a pita na neve: sen alas e cacarexando</i>	'expresión que pondera a situación ou a sensación de fracaso, de derrota'	negativa
	[comer] <i>coma unha pita</i>	'ser de pouca comida'	neutra

Termo	Expresión	Significado	Valoración
	[mollarse] <i>coma unha pita</i>	'mollarse moito'	neutra
	[parecer] <i>unha pita encima dun forquito</i>	'dise dunha persoa que está moi inqueda'	neutra
	<i>pita</i>	'galiña, persoa covarde'	negativa
PITO	[comer] <i>coma un pito</i>	'comer pouco'	neutra
	[estar] <i>coma (o) pito no ovo</i>	'confortable e comodamente instalado'	positiva
	[mollarse/poñerse] <i>coma un pito</i>	'mollarse moito'	neutra
	[seguir a alguén] <i>coma os pitos detrás/atrás da galiña</i>	'andar detrás de alguén, seguilo, non se separar de alguén'	negativa
POLDRO	<i>bo poldro</i>	'ser moi traveso, falcatrueiro'	neutra
	<i>poldro</i>	'rapaz xogador e algo brutiño'	neutra
POLO	<i>bo polo</i>	'expresión que censura o comportamento dun rapaz ou dun home'	negativa
POMBA	<i>pomba</i>	'persoa de carácter afable'	positiva
	<i>pomba</i>	'político ou militar partidario de posturas dialogantes co inimigo para buscar a paz'	positiva
PORCO	[ser] <i>coma o porquiño de Santo Antón</i>	'ser persoa que nada despreza, todo lle vai ben [sobre todo referíndose á comida]'	neutra
	[egoísta] <i>coma un porco</i>	'úsase para ponderar o acusado egoísmo de alguén'	negativa
	<i>fungar</i>	'emitir palabras incomprensibles en sinal de protesta ou enfado'	negativa
	[morrer] <i>coma se fose un porco</i>	'sen a compañía, auxilio ou consolo de alguén'	negativa
	<i>porco</i>	'que está ou anda desaseado ou desastrado'	negativa
	<i>porco</i>	'que, ou quen, actúa sen escrúpulos e sen importarlle o prexuízo que lle poida causar ós demais con algunha acción ou dito'	negativa
	[rico] <i>coma un porco</i>	'moi rico'	positiva

Termo	Expresión	Significado	Valoración
	[sangrar] <i>coma un porco</i>	'sangrar moito'	neutra
	[sangrar] <i>máis que un porco</i>	'sangrar moito'	neutra
	[suar] <i>coma un porco</i>	'suar moito'	neutra
	[suar] <i>máis que un porco</i>	'suar moito'	neutra
	[ser] <i>coma un porco</i>	'úsase para ponderar a mala educación de alguén'	negativa
	[teimoso] <i>coma un porco</i>	'ser moi teimoso'	negativa
QUENLLA	[estar] <i>coma unha quenlla</i>	'ser alto e delgado'	neutra
RABAÑO	<i>rabaño</i>	'conxunto de persoas que teñen un mesmo guía espiritual'	neutra
	<i>rabaño</i>	'gran cantidade de persoas'	neutra
RABO	<i>agarrar polo rabo</i>	'pillar con dificultade a alguén que foxe'	neutra
	[andar/ter] <i>o rabo pisado</i>	'estar enfadado, de mal humor'	negativa
	<i>cheirarlle o rabo [a alguén]</i>	'adulalo servilmente'	neutra
	<i>darlle ó rabo</i>	'mostrar fachenda'	negativa
	[fuxir/marchar] <i>co rabo entre as pernas</i>	'avergonzado ou humillado'	negativa
	<i>non saír do rabo</i>	'non deixalo a sol nin a sombra'	neutra
	<i>recachar o rabo</i>	'morrer'	negativa
	<i>vérselle o rabo [a alguén]</i>	'notárselle unha falta, erro ou punto fraco'	negativa
RAPOSO	[astuto] <i>coma un raposo</i>	'ser moi astuto'	neutra
	<i>fillo de raposo</i>	'fillo de solteira'	neutra
	<i>raposo</i>	'persoa astuta e mal intencionada'	negativa
RATA	[pobre] <i>coma as ratas</i>	'moi pobre'	negativa
	<i>rata</i>	'ser astuto, ser hábil'	negativa
	<i>rata</i>	'ser desprezable'	negativa
	<i>rata de biblioteca</i>	'persoa moi amiga de buscar e in-	neutra

Termo	Expresión	Significado	Valoración
		vestigar nos libros máis raros e esquecidos dunha biblioteca'	
RATO	[calar] <i>coma un rato</i>	'gardar silencio'	neutra
	[fino] <i>coma un rato</i>	'moi listo'	positiva
	[pequeno] <i>coma un rato</i>	'ser moi pequeno'	neutra
	[presumir] <i>máis ca un rato enriba dun queixo</i>	'presumir moito, ser moi presumido'	neutra
REMOER	<i>remoer</i>	'murmurar polo baixo; rosmar'	negativa
	<i>remoer</i>	'meditar concienzudamente; rumiar'	neutra
RÉPTIL	<i>réptil</i>	'persoa egoísta e vil'	negativa
RINCHAR	<i>rinchar</i>	'rir ás gargalladas'	positiva
RUMIAR	<i>rumiar</i>	'cavilar moito; remoer'	neutra
SAPO	[correr] <i>coma o sapo pola cinza</i>	'non ser dilixente, obrar lentamente nun asunto'	negativa
	[inchado] <i>coma un sapo</i>	'moi gordo'	negativa
	[inchado] <i>coma un sapo</i>	'de mal humor'	negativa
	<i>peor ca un sapo por entre as muruxas</i>	'moi lento, pachorrento'	negativa
SARDIÑA	<i>coma sardiñas en lata</i>	'moi apertados por falta de espazo'	negativa
	[estar] <i>coma as sardiñas de canastra</i>	'moi xuntos moi apertados'	negativa
SERPE	<i>serpe</i>	'persoa pérfida'	negativa
TARTARUGA	<i>tartaruga</i>	'persoa moi lenta'	negativa
TEIXUGO	[duro] <i>coma un teixugo</i>	'moi duro'	neutra
	<i>teixugo</i>	'persoa pouco cordial e pouco sociable'	negativa
TETO	<i>tirar do teto</i>	'enriquecerse a expensas de alguén'	negativa
	<i>zugar de bo teto</i>	'vivir á conta doutro'	negativa
TIGRE	<i>tigre</i>	'persoa de carácter agresivo e violento'	negativa
TOSQUIAR	<i>tosquiar</i>	'cortarlle mal o pelo a unha persoa'	neutra
TOUPA	[cego] <i>coma unha toupa</i>	'ser incapaz de ver o evidente'	negativa

Termo	Expresión	Significado	Valoración
	[cego] <i>coma unha toupa</i>	'ver moi pouco'	neutra
	<i>toupa</i>	'persoa que ve moi pouco; toupeira'	neutra
	<i>toupa</i>	'persoa que vive agochada durante anos por medo [especialmente por motivos políticos]'	neutra
	<i>toupa</i>	'persoa pouco espelida; toupeira'	negativa
	<i>toupa</i>	'persoa infiltrada nunha organización para asexar os seus movementos; toupeira'	neutra
TOURO	[arremeter] <i>coma un touro (bravo)</i>	'con bravura, con ímpeto'	neutra
	[forte/robusto] <i>coma un touro</i>	'ser moi forte/robusto'	positiva
	<i>touro</i>	'home moi forte e robusto'	positiva
TROTAR	<i>trotar</i>	'andar moito e con présa'	neutra
TURRAR	<i>turrar</i>	'porfiar nunha actitude ou idea'	neutra
VACA	[estar] <i>coa mosca no ubre</i>	'receoso ou desconfiado'	neutra
	[estar] <i>como unha vaca</i>	'construción comparativa para ponderar a gordura de alguén'	negativa
	[larpeiro] <i>coma unha vaca ladra</i>	'ser moi larpeiro'	neutra
	[ser] <i>máis pesado ca unha vaca no colo</i>	'ser moi pesado, impertinente'	negativa
	[traballar] <i>coma a vaca do pobre</i>	'moi duramente, sen descanso'	negativa
	<i>vaca</i>	'persoa moi grosa'	negativa
	<i>vaca sagrada</i>	'persoa de gran prestixio nunha actividade ou ámbito determinado'	positiva
VERME	<i>verme</i>	'persoa desprezable'	negativa
VÍBORA	<i>víbora</i>	'persoa malvada, de mal xenio ou mala lingua'	negativa
VOITRE	<i>voitre</i>	'persoa desalmada e cruel'	negativa
	<i>voitre</i>	'persoa egoísta e aproveitada'	negativa
XIRAFÁ	<i>xirafá</i>	'persoa moi alta e desproporcionada'	neutra

Referencias bibliográficas

Estudos e libros

- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María. 1997. «As expresións fixas nos dicionarios galegos». En *Cadernos de lingua* 15, p. 71-95.
- _____. 2011. «*Agudo coma un allo o burro cego*. La conceptualización de la inteligencia y de la estulticia a través del lenguaje figurado gallego». En KALDIEVA-ZAHARIEVA, Stefana e ZAHARIEVA, Radostina (eds.) *Linguistic studies in honour of Prof. Siyka Spasova-Mihaylova*. Sofía: Bulgarian Academy of Sciences / Institute for Bulgarian Language, p. 377-413.
- ÁNGELOVA NÉNKOVA, Véselka .2008. «La comparación, la metáfora y la metonimia: recursos principales para la creación de las unidades fraseológicas». En ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María (ed.) *Lenguaje figurado y motivación. Una perspectiva desde la fraseología*. Frankfurt: Peter Lang, p. 19-28.
- BRUMME, Jenny. 2006. «Las expresiones fijas con animales. El valor simbólico a través de las lenguas». En *7è Congrès de Lingüística General*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 1-19.
- DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij e PIIRAINEN, Elisabeth. 2005. *Figurative Language: Cross-Cultural and Cross- Linguistic Perspectives*. Amsterdam: Elsevier.
- ECHEVARRÍA ISUQUIZA, Isabel. 2003. «Acerca del vocabulario español de la animalización humana». *Círculo de Lingüística Aplicada a la Comunicación* 15. [Disponible en liña: <http://www.ucm.es/info/circulo/no15/echavari.htm> 10/06/2011].
- FERRO RUIBAL, Xesús. 1996. *Cadaquén fala coma quen é. Reflexións verbo da fraseoloxía enxebre*. A Coruña: Real Academia Galega.
- _____. 2005. «La fraseología, espejo de la historia de un pueblo. Notas gallegas». En LUQUE DURÁN, Juan de D. e PAMIES BERTRÁN, Antonio (eds.) *La creatividad en el lenguaje: colocaciones idiomáticas y fraseología*. Granada: Método Ediciones, p. 257-282.
- _____. 2008. «A comparación fraseolóxica galega como radiografía lingüística». En ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María (ed.) *Lenguaje figurado y motivación. Una perspectiva desde la fraseología*. Frankfurt: Peter Lang, p. 129-189.

- GARCÍA-PAGE, Mario. 2008. «Los animales verdaderos y falsos de la fraseología». En ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María (ed.): *Lenguaje figurado y motivación. Una perspectiva desde la fraseología*. Frankfurt: Peter Lang, p. 69-80.
- IÑESTA MENA, Eva M^a e PAMIES BERTRÁN, Antonio. 2002. *Fraseología y metáfora: aspectos tipológicos y cognitivos*. Granada: Granada Lingüística.
- LAKOFF, George e JOHNSON, Mark. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago / London: The University of Chicago Press (Trad. cast.: *Metáforas de la vida cotidiana*. Madrid: Cátedra, 1991 [1986]).
- NEIRA VILAS, Xosé. 2012. *Esperando o leiteiro*. Vigo: Galaxia.
- PAMIES BERTRÁN, Antonio; IÑESTA MENA, Eva María e C. LOZANO, Wencelao. 1998. «El perro y el color negro, o el componente valorativo en los fraseologismos». En LUQUE DURÁN, Juan de Dios e PAMIES BERTRÁN, Antonio (eds.) *Léxico y fraseología*. Granada: Método, p. 71-86.
- SANTOS DOMÍNGUEZ, Luís A. e ESPINOSA ELORZA, Rosa María. 1996. *Manual de Semántica Histórica*. Madrid: Síntesis.
- VÁZQUEZ VARELA, José M. 2008. «Os animais domésticos en Galicia dende a súa aparición ata a plena Idade Media». En CONDE GÓMEZ, Diego e VÁZQUEZ VARELA, José M. (coords.) *Os animais domésticos na historia de Galicia*. A Coruña: TresCtres Editores.

Dicionarios e refraneiros

- CARBALLEIRA ANLLO, Xosé M^a (coord.). 2009². *Gran dicionario Xerais da lingua*, 2 vols. Vigo: Xerais.
- FERRO RUIBAL, Xesús. 1995. *Refraneiro galego básico*. Vigo: Galaxia.
- LÓPEZ TABOADA, M^a do Carme e SOTO ARIAS, M^a do Rosario. 1995. *Así falan os galegos: fraseoloxía da lingua galega, aplicación didáctica*. A Coruña: Galinova.
- _____. 2008. *Dicionario de fraseoloxía galega*. Vigo: Xerais
- MARTÍNEZ SEIXO, Ramón A. (dir.). 2000. *Dicionario fraseolóxico galego*. Vigo: A Nosa Terra.
- NOGUEIRA SANTOS, Antonio. 2006. «Fraseoloxía comparada portugués-inglés: *cão/gato – dog/cat*». En *Cadernos de fraseoloxía galega* 8, p. 165-175.

- PENA, Xosé Antonio (dir.). 2005. *Gran diccionario Século 21 da lingua galega*. Vigo: Galaxia / Edicións do Cumio.
- QUINTÁNS SUÁREZ, Manuel (dir.). 1997. *Diccionario conceptual galego*, 8 vols. A Coruña: Xuntanza.
- RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, Eladio. 1958-1961. *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*. Vigo: Galaxia. (Edición electrónica. Dispoñible en liña: http://sli.uvigo.es/DdD/ddd_pesCUDA.php _ 08/05/2013].
- SANTAMARINA FERNÁNDEZ, Antón (ed.). 2003. *Diccionario de dicionarios* (versión 3). A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza. (Edición electrónica. Dispoñible en liña: <http://sli.uvigo.es/ddd/index.html> _ 04/05/2013].

